

І. П. СОЛОВІЙ¹

**ТРАНСДИСЦИПЛІНАРНІ МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ
І ПОЛІТИКО-ТВІРНІ ПРИНЦИПИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ
ЛІСОВОГО СЕКТОРА ЕКОНОМІКИ**

Розглянуто еволюційний шлях лісової політики у межах двох основних вимірів – наукового (теоретичного) і прикладного (практичного) та тенденції її трансформації у світлі викликів сучасності. Проаналізовано можливість застосування трансдисциплінарних підходів екологічної економіки до розвитку теорії лісової політики. Запропоновано політико-твірні принципи сталого розвитку лісового сектора економіки.

¹ **Ігор Павлович СОЛОВІЙ** – член-кореспондент ЛАН України, кандидат сільськогосподарських наук, доцент, Національний лісотехнічний університет України, м. Львів, Україна. Тел.: (380322) 2392778. E-mail: soloviy@yahoo.co.uk

Еволюція лісової політики: теоретичний і практичний аспекти. Лісова політика розвивається як наука і як процес управління, тобто у межах двох основних вимірів – наукового (теоретичного) і прикладного (практичного). Зазвичай, коли мова йде про практичний вимір національної лісової політики, то її витoki пов'язують із першими актами у сфері лісового законодавства країни. У сучасному світі лісова політика – життєво важливий атрибут державності, оскільки будь-яка країна є якщо не виробником, то вже обов'язково споживачем лісової продукції. Проте лісова політика може відігравати істотну роль як у країнах, наділених істотним запасом лісових ресурсів, так і в лісодефіцитних країнах – за умови вагомої ролі лісів у системі національних цінностей.

Грунтовні праці з лісової політики, в яких викристалізувались теоретичні основи її як науки, з'явилися друком ще на початку минулого століття в Німеччині [22, 50]. Саме в цих книгах вперше було сформульовано означення терміну "лісова політика". Так, за означенням М. Ендерса, вміщеним у першій відомій нам книзі з лісової політики, виданій у Німеччині в 1905 р., що лісова політика є вченням про суспільне та економічне значення лісу і лісового господарства для держави і національної економіки [21]. У перевиданій книзі за 1922 р. додано: "Лісова політика як наука є вченням про передумови і умови, в яких лісове господарство найповніше і найкраще виконує свої загальнонаціональні та приватні господарські завдання. Лісова політика як прикладна економічна політика і галузь практичного державного господарства охоплює громадські і приватні механізми, що мають за мету пряме чи опосередковане сприяння лісовому господарству. Практична лісова політика повинна служити національним інтересам. Її послуги належать народові..." [22, с. 24].

Інший німецький вчений цього ж історичного періоду Г. Вебер пише, що "під лісовою політикою як наукою потрібно розуміти наукове обґрунтування місця, яке відводить держава лісовому господарству у структурі національної економіки. Лісова політика має справу з суспільною значущістю лісу та розглядає ліс і пов'язані з ним дії (лісівництво, лісовпорядкування, лісове товарознавство та ін.) як такі, що мають технічно-промислову природу. Лісова політика як "мистецтво" є частиною суспільно-економічної, особливо державно-економічної діяльності, що має справу з лісовою галуззю. Ця діяльність за своєю суттю є частково обмежувальною, частково спрямованою на збереження лісів, а частково – на догляд за ними. Часто лісову політику (у вузькому значенні) розуміють як завдання, що їх повинна вирішити держава щодо лісового господарства з метою, щоб ліс і лісове господарство найповніше відповідали всім вимогам загального блага [50].

Розуміння лісової політики еволюціонувало, інтегруючи наукові напрацювання багатьох суміжних наукових дисциплін. Так, директор Інституту лісової і природоохоронної політики університету Геттінгена М. Кротт у книзі "Аналіз лісової політики" подає таке тлумачення: "Лісова політика – це процес ведення соціальних переговорів, що регулюють конфлікти інтересів у використанні й охороні лісів згідно із програмами лісового сектора" [31, с. 12]. На понятті "конфліктів інтересів" побудоване і визначення

професора Інституту лісової та екологічної політики Фрайбурзького університету К.-Р. Фольца: "Лісова політика – це цільово зорієнтована діяльність з наміром впорядкувати стосунки і конфлікти інтересів між суспільством, лісом і лісовим господарством для спільного блага" [49, с. 296]. На важливості поняття "інтереси" у визначенні лісової політики, вперше наголосив австрійський вчений П. Глюк [25], котрий запропонував розглядати його як основну концепцію досліджень із лісової політики на початку 1980-х років. Цей підхід, що майже не застосовувався раніше, став домінувати відтоді і, як наслідок, більшість досліджень з лісової політики в Німеччині, Австрії та Швейцарії стали базуватись на постулаті, що процес лісової політики може бути проаналізовано тільки за результатами виявлення всіх різноманітних суспільних інтересів щодо лісів. Зокрема, проф. Г. Ессманн [19], досліджуючи природоохоронні конфлікти щодо лісів, здійснив аналіз профілю преференцій, базуючись на вивченні конфліктних позицій з погляду різних інтересів.

В англomовній літературі поряд з терміном лісова політика (*forest policy*) існує й паралельний – лісоресурсна політика (*forest resources policy*). Саме під такою назвою вийшла у світ книга Ф. Кабеджа, американського вченого з університету штату Північна Кароліна. Він вважає, що лісоресурсну політику можна розглядати як цільовий курс дій чи взаємодій, які здійснює особа чи група осіб, відповідно до їхнього інтересу стосовно лісових ресурсів. Лісова політика визначає, як будуть використовуватись ліси (зазвичай, для досягнення певного стану). Політика також визначає, хто отримає вигоду від лісокористування і хто компенсує витрати, пов'язані із веденням лісового господарства [16].

Як вважає американський вчений А. Воррел, "лісова політика – це певні особливі принципи стосовно використання суспільством лісових ресурсів, дотримання яких робить внесок у досягнення певних цілей цього суспільства" [49, с. 26]. Цей автор розрізняє лісівничу політику, тобто політику щодо лісового господарства (*forestry policy*), яка сфокусована на політичних питаннях, пов'язаних із лісogосподарською практикою (наукове обґрунтування ведення господарства в лісах для тривалого отримання продукції та послуг) і лісову політику (*forest policy*), яка охоплює і розглядає всі політичні аспекти, пов'язані з впливом на ліси (зокр. політику щодо землекористування).

Інший американський вчений П. Еллефсон, досліджуючи закономірності процесу розвитку і запровадження лісової політики, розглядає її як "загально узгоджений і цілеспрямований курс дій, що має важливі наслідки для багатьох людей і для значного числа й обсягу природних ресурсів" [20, с. 15]. Б. Хусч у "Вказівках із формування лісової політики", виданих під егідою Світової організації з сільського господарства та продовольства FAO [27, с. 4], вбачає у лісовій політиці водночас загальні чи специфічні цілі, що ідентифікують інтереси та цілі уряду стосовно використання й розвитку національних лісових ресурсів; презентацію державної програми діяльності у сфері лісового господарства; опис усіх видів публічної діяльності, що істотно впливають на використання та менеджмент лісів, які перебувають, як у державній, так і в приватній власності.

М.Гане, аналізуючи цитовані означення лісової політики Кабеджа, Хусча і Уорела, у книзі про стратегічний менеджмент і сталий розвиток лісового господарства [24, с. 292] критикує їх за те, що вони стосуються тільки лісових ресурсів, а не лісового сектора загалом, цілей та використання лісів, а не власне процесу, що поєднує цілі розвитку із досягненням сектором очікуваних змін. М.Гане вважає, що: "Лісова політика є державною політикою щодо лісового сектора; вона є сегментом чи підвидом державної політики. Отже, національну лісову політику можна порівняти із іншими галузевими політиками, такими як сільськогосподарська, промислова чи освітня. І так, як державна політика є еквівалентною до стратегії для урядової організації, так і лісова політика повинна бути пов'язана із стратегією щодо лісового сектора. На практиці лісова політика і лісова стратегія не є еквівалентними. Лісову політику, зазвичай, пов'язують із політикою уряду щодо використання і розвитку лісових ресурсів, замість того, щоб охоплювати нею весь сектор; це унеможливає застосування всеохопного підходу до всіх видів діяльності, що стосуються лісів. Понад це, у більшості випадків лісову політику не можна розглядати як стратегію, тому що вона фокусує увагу на цілях, а не видах діяльності, потрібних для досягнення результатів. Підходить до формування лісової політики потрібно, зосереджуючись загалом на постулатах щодо її цілей, а не на сприйнятті її процесу" [24, с. 292].

Дж. Р. Несціменто, дослідник з Відділу сільського розвитку Департаменту сталого розвитку Між-Американського Банку Розвитку (Inter-American Development Bank – IDB), означає лісову політику як "спрямовану на збільшення внеску лісових земель у суспільний добробут" (Nascimento 2005, с. 57). Це коротке означення водночас змістовне в економічному сенсі, оскільки автор вийшов у ньому за вузькі межі інтересів сектора і лісові землі загалом (а не лише лісові ресурси) розглядає як джерело суспільного добробуту. Додамо, що згаданий автор розрізняє різні види політики залежно від особливостей їхнього внеску у суспільний добробут і пов'язаності із приватними чи суспільними товарами та послугами.

За визначенням професора І.М. Синякевича, "Лісова політика – це сукупність принципів та інструментів, які використовують національні та наднаціональні органи, політичні партії та громадські організації для відстоювання своїх інтересів у галузі відтворення, охорони й використання лісових ресурсів [6, с. 5]. І.М. Синякевич вважає лісову політику розділом економіки лісокористування, в якому розглядають принципи лісокористування та економічні, екологічні, соціальні й технологічні інструменти, використовувані для втілення в життя цих принципів.

Професор Є.В. Мішенін, розглядаючи питання формування господарського механізму екологізації раціонального використання та збереження лісових ресурсів, пропонує розрізняти екологічно зорієнтовану лісову політику і безпосередньо екологічну політику у лісовому секторі економіки (називаючи її також екологічною лісовою політикою) [3]. На погляд цього автора, екологічно зорієнтована лісова політика вивчає екологічні чинники у межах традиційної організації, планування й управління лісовим комплексом, а екологічна лісова політика розглядає питання

раціонального використання, відтворення й охорони лісових ресурсів також з урахуванням екологічних чинників, але більшою мірою на міжгалузевій основі, з позиції екологізації всього виробництва.

Термін "екологічна лісова політика" використовує також В.А. Андрєєва, яка пропонує, щоб ця політика здійснювалась у ракурсі таких основних аспектів: економічний, структурний, міжгалузевий, регіональний, науково-технічний, міжнародний [1]. Російський вчений А.П. Петров розглядає лісову політику як стратегію лісокористування, вважаючи, що "...політичний, екологічний і економічний аспекти стійкого розвитку в комплексі і взаємозв'язку визначають для кожного виду природних ресурсів стратегію їх використання, охорони, захисту і відтворення. Стосовно лісових ресурсів таку стратегію називають лісовою політикою" [4, с. 6].

Інший російський вчений професор В.М. Петров бачить у лісовій політиці насамперед інструмент державного регулювання лісокористування. На його погляд, лісова політика – це вплив державних органів на лісові підприємства за допомогою системи економічних, екологічних і соціальних постанов і законів [5].

Лісова політика – наука, що інтенсивно розвивається, а тому динамічно змінюється і розуміння її сутності. Цю тенденцію професор Інституту лісової економіки і лісового менеджменту Дрезденського університету Е. Копф характеризує так: "Класичними питаннями лісової політики раніше були: сталість постачання лісової продукції, запобігання деградації лісів, охорона природи, і в Німеччині, наприклад, право кожного громадянина на доступ в ліси з метою відпочинку" [30, с. 143]. Сьогодні ж, вважає Е. Копф, актуальними стають інші лісополітичні проблеми, такі як "...потреба активізувати, пробудити політиків для того, щоб вони усвідомили довготермінові аспекти лісових екосистем і лісовирощування" [30, с. 144].

Класифікація наукових досліджень з лісової політики, на наш розсуд, дає змогу виділити три основні напрямки:

дослідження в межах правового поля лісової політики, тобто з погляду юридичної перспективи [25, 42, 52, 56];

дослідження, які базуються на підходах політичних наук [20, 27, 31, 46, 48, 49, 51, 54];

дослідження зі застосуванням підходів економічних наук [6, 8, 16, 26, 29, 37, 38, 43, 46, 55].

Дослідження лісової політики, які базуються на підходах політичних наук, сприяють вивченню передумов, що вплинули на її формування, із особливим акцентуванням угоди на тих впливах, а особливо учасниках, які визначають її пріоритети, а також безпосередній її зміст. У межах економічної перспективи дослідження з лісової політики традиційно були зосереджені, насамперед, на деревній продукції, однак впродовж останніх років їхній спектр значно розширився. У табл. 1 узагальнено наукові підходи, характерні для досліджень з лісової політики, на основі огляду наукових праць як стосовно неї, так і у ширшому контексті публікацій з природоохоронної політики.

Табл. 1. Наукові підходи у дослідженнях лісової політики

Науковий підхід	Характеристика
-----------------	----------------

Рационалістичного (державний) вибору	Підтримка процесів творення галузевих політичних постанов і рекомендацій
Інструментальний/зосереджений на змісті	Аналіз і рекомендації щодо змісту політики – її інструментів і механізмів
Прагматично-плюралістичний	Визначення політичної доцільності, з'ясування впливу суспільних груп на політику
Міжгалузевий	Дослідження впливу на політику інших секторів економіки
Структурний підхід на засадах політичної економії	Існування впливів політико-економічних сил, що визначають політику
Антропології політики і влади	Дослідження політичних позицій, поглядів та владних можливостей учасників
Історичний	Визначення рушійних сил і подій, що спричиняють зміни політики в часі

Виконаний аналіз засвідчив, що найпоширенішими в науковій літературі є підхід раціонального вибору і підхід, зосереджений на змісті політики (*'rational choice' and 'content-focused analyses'* – англ.), значну частку займає і прагматично-плюралістичний підхід (*'pragmatic pluralist' approach* – англ.). Водночас за останні роки дедалі більшого значення набувають інструментальний та міжгалузевий підходи, що зумовлено, на наш погляд, потребою координації діяльності різних секторів задля вирішення таких нагальних проблем як зміна клімату, збіднення біорізноманіття та втрата потенціалу послуг лісових екосистем.

У Женевській декларації щодо лісової політики Європи виділено три види лісової політики у практичному її розумінні: державна лісова політика (без врахування інтересів приватного сектора); лісова політика спрямована на захист інтересів певного класу (наприклад, приватного власника); сукупність організаційних і технологічних заходів, пов'язаних з відтворенням, охороною та використанням лісів [23]. Інституційне оформлення лісової політики на рівні національного законодавства здійснюються у формі закону про лісову політику, чи виділенням певних параграфів у основному законі країни щодо лісів і деталізується у стратегіях розвитку лісового сектора економіки.

Трансдисциплінарні методологічні підходи: сутність та релевантність до лісової політики. Для аналізу традиційних проблем лісової політики переважно застосовують неокласичні економічні принципи, які жорстко критикують представники екологічної економіки [13, 18]. Зростання екологічної свідомості і сприйняття немонетарних "м'яких вартостей" ведуть до того, що лісова політика розвинених країн дедалі тісніше інтегрується із екологічною, кліматичною та енергетичною, метою яких є коригувати багато відомих недосконалостей ринку, пов'язаних із наявністю зовнішніх ефектів та існуванням загальносуспільних благ. Розвиток наукової думки, спрямованої на екологізацію економічної діяльності та гармонізацію суспільного розвитку, знайшов відображення у сучасних наукових теоріях, які інституціоналізовані в таких дисциплінах,

як економіка довкілля, екологічна економіка, фізична економія, зелена економіка та ін.

Економіка довкілля (*environmental economics* – англ.) – це підгалузь економіки, що зосереджує увагу на екологічних проблемах (забруднення, негативні зовнішні ефекти, оцінювання неринкових послуг довкілля), та ефективному процесі розподілу ресурсів для виготовлення різних товарів і надання послуг.

Економіка довкілля розрізняє приватні та суспільні товари, вводить поняття зовнішніх (екстернальних) ефектів для означення тих виробничих витрат суспільства загалом (напр., зростання захворювань внаслідок застосування пестицидів у сільському господарстві), розглядає проблеми відновних та невідновних ресурсів, виконує теоретичні й емпіричні дослідження економічних ефектів впровадження екологічної політики, (порівняння витрат і вигід альтернативних екологічних політик, які стосуються забруднення повітря, якості вод, токсичних речовин, твердих відходів, глобального потепління) і пропонує систему інструментів екологічної політики (екологічні стандарти і економічні стимули, платежі за екологічну шкоду, авансово-компенсаційні системи, ринкові дозволи, плата за забруднення та ін.). Від екологічної економіки, зеленої економіки, екології довкілля відрізняється насамперед застосуванням стандартних методів неокласичної економіки.

Українські вчені мають значний доробок у сфері економіки довкілля, зокрема в обґрунтуванні економічної сутності процесів природокористування, системи економічних інструментів екологічної політики, здійснюється підготовка магістрів з економіки довкілля та природних ресурсів.

Екологічна економіка (*ecological economics* – англ.) бере до уваги окремі теоретичні положення економіки довкілля, однак базується на іншому підході. Як зазначає академік Ю.Ю. Туниця, "...предметом екологічної економіки є вивчення шляхів вибору раціональних способів виробництва матеріальних благ в умовах обмежених природних ресурсів, необмежених потреб та нестабільних (динамічних) умов природного життєвого довкілля" [7, с. 83].

В основі наукової та суспільної парадигми екологічної економіки лежить погляд на економіку як підсистему, що діє в межах загальної екосистеми Землі, тобто природних (біофізичних) обмежувальних чинників, визнання провідної ролі "природного капіталу" та "людського капіталу" поряд з виробничим капіталом. Її прихильники наголошують, що екологічна економіка не є одним із економічних напрямків, а трансдисциплінарним науковим підходом, який інтегрує елементи економіки, екології, термодинаміки, етики, інших природничих та соціальних наук, щоб забезпечити інтегровану біофізичну перспективу щодо еколого-економічних взаємозв'язків, спрямовану на структурне вирішення екологічних проблем. Ця наукова школа розглядає неокласичну економіку як короткозору та закриту для нових ідей.

Екологічна економіка спрямована на вивчення взаємозалежності і коеволюції господарської діяльності людини та природних екосистем. Її метою є "здорова економіка в здоровій екосистемі", яка забезпечує високу якість життя для всіх людей, оскільки добробуту людини не можна досягти, якщо ліквідувати екосистеми. Екологічна економіка прагне базувати

економічне мислення і практику на фізичній реальності, особливо фізичних законах і знанні біологічних систем. Покращення людського добробуту пропонується здійснити через планування для сталого розвитку екосистем і сталого розвитку суспільства.

Науковий інтерес до того, аби усунути суперечності між екологією і економікою, виник у 1960-х роках (якщо не раніше), зокрема в роботах К. Боулдінга та Г. Дейлі [9, 10], перші ж формальні зусилля звести разом екологів і економістів датують початком 1980-х. Упродовж 1988 р. було сформовано Міжнародне товариство екологічної економіки (ISEE), до складу якого входять регіональні відділення – Австралійсько-Новозеландське, Аргентино-Уругвайське, Африканське, Канадське, Бразильське, Європейське, Індійське, Російське, у США. У 1989 р. вийшло у світ перше число "*Ecological Economics*", головним редактором якого був Р. Костанза. Журнал на початку виходив один раз на квартал, згодом щомісяця і належить до найвпливовіших академічних часописів у світі. Актуальні напрями сучасних досліджень з екологічної економіки такі:

моделювання. Розроблення моделей, спрямованих на те, щоб інтегрувати економічні та екологічні аспекти прикладних еколо-економічних проблем – менеджменту біорізноманіття, кліматичних послуг екосистем, використання природних ресурсів (напр., рибальство в океанічних водах);

рівність. Пошук відповіді на питання, як досягти рівності між окремими особами, країнами і поколіннями і як це загалом співвідноситься із сталістю розвитку;

індикатори. Прагнення переорієнтувати суспільний розвиток, посиливши (чи замінивши) традиційні індикатори (такі як ВВП) біофізичними, такими як екологічний слід (*ecological footprint*), соціальними індикаторами, такими як освіта жінок, та індикаторами, спрямованими на всеохопне оцінювання суспільного прогресу (*Genuine Progress Indicator*);

межі. Дослідження властивостей екологічних і соціальних систем, що діють як "межі" розвитку і ті межі, до яких створений людиною капітал може замінити капітал природний;

торгівля і розвиток. Як сучасна політика, спрямована на заохочення економічного розвитку шляхом високої мобільності капіталів, впливає на контроль природних ресурсів, здатність країн здійснювати управління екологічними системами та розподіл добробуту;

оцінка. До якої міри ми можемо виміряти вартість неринкових послуг, які постачають екосистеми і як ми можемо стимулювати охоплення екологічних та соціальних цінностей в економічній діяльності;

політичні інструменти. Пропозиції щодо покращення використання політичних інструментів для забезпечення сталого розвитку. Наприклад, як запровадити системи екологічних дозволів і зобов'язань у торгівлі в поєднанні із податковою еcoreформою.

Екологічна економіка дещо схожа з зеленою економікою і теорією людського розвитку (*human development theory* – англ.).

В Україні, незважаючи на її ізоляцію в часи СРСР від наукових шкіл країн з ринковою економікою, цей напрям розвивався, а за роки незалежності розпочалась плідна співпраця із провідними науковими школами

Північної Америки та Західної Європи. У Національному лісотехнічному університеті України створено Інститут екологічної економіки.

Зелена економіка – (*green economics* – англ.) – напрямок, сформований в економічній науці впродовж двох останніх десятиліть, який виходить насамперед з того, що економіка є компонентом природного довкілля, в межах якого вона функціонує. Концепція зеленої економіки містить ідеї інших напрямів економічної науки і філософії, таких як феміністична економіка, постмодернізм, екологічна економіка, економіка довкілля, антиглобалізм, теорія міжнародних відносин. Теорія зеленої економіки базується на трьох аксіомах: а) неможливо безконечно розширювати сферу впливу людини в обмеженому просторі; б) неможливо вимагати задоволення безконечно зростаючих потреб в умовах обмежених ресурсів; в) усі процеси на поверхні Землі взаємопов'язані.

Прихильники зеленої економіки критикують неокласичну школу економіки за те, що в її рамках природні і соціальні чинники розглядаються як екстерналії, які вважаються фіксованими і не аналізуються в динаміці. "Зелені економісти" вважають економічне зростання позбавленим сенсу і прагнуть:

- створити економічні умови, за яких процвітатимуть соціальна та екологічна справедливості та вигоди для усіх людей, інших видів, планети загалом та її систем;

- реформувати чинну економічну науку в дисципліну, яка не схвалює того, що незначна частина суспільства є багатою, а інша не має мінімальних засобів для існування;

- заснувати нову дисципліну, школу наукової думки чи онтології в домінуючій економіці заради того, щоб їхній вплив на суспільне життя виявився настільки істотним, що це дало б змогу усім членам суспільства брати участь в економічному процесі із однаковими владними можливостями, правами та впливом на процес прийняття рішень [11, 33, 40].

У 2004 р. у Великобританії створено Інститут зеленої економіки (*The Green Economics Institute*), а з 2007 р. у світ виходить журнал *International Journal of Green Economics*.

Фізична економія. Наукову школу фізичної економії започаткували французькі фізіократи у другій половині XVIII ст., продовжив С.А. Подолинський і з 80-х років XIX ст. вона існує як українська школа. Первинність фізичної економії як складника економічної думки та її світоглядний характер є чинниками, які спричиняють істотний вплив на інші компоненти не лише економічного, а й гуманітарного знання [9].

За межами України ідеї фізичної економії пропагує Інститут Шиллера із осідком у Вашингтоні. У працях LaRouche [34, 35, 36], який базується на працях В. Вернадського, зроблено спробу сформулювати принципи фізичної економії, та на їхній основі запропонувати геополітичні та макроекономічні вирішення глобальних проблем розвитку.

Окремі ідеї фізичної економії інкорпоровано у трансдисциплінарний підхід екологічної економіки. Найрелевантнішим у цьому контексті є роботи одного із інтелектуальних фундаторів екологічної економіки Н. Георгеску-Роегена, які наголошують на залежності стійкості економічної системи від зростання ентропії,

максимального рівня повторного використання ресурсів та максимального використання відновних ресурсів [14].

Зниження реальної вартості послуг екосистем зумовлене застосуванням невідповідних індикаторів економічного розвитку та прогресу. Традиційні макроекономічні індикатори (ВВП, ВВП) ігнорують деградацію довкілля. Зростання показників цих індикаторів за останні десятиріччя зумовлене значною мірою ресурсно-виснажливим техногенним розвитком та забрудненням довкілля. Неадекватними вимірниками суспільного прогресу вважають ВДП та ВВП вчені, що належать до наукових шкіл екологічної економіки, фізичної економії, зеленої економіки [13, 15, 40, 45].

Протилежним підходом може видаватись вимірювання зростання у фізичних параметрах – кіловат-годинах електроенергії, тоннах зерна чи сталі і т.д. Однак, якщо ці параметри і ближчі до реальності, аніж результати грошової оцінки, вони все ж не охоплюють важливу, визначальну рису фізичної економії – пізнавальну діяльність людини. Наприклад, можна досягнути вражаючих показників зростання у фізичних показниках виробництва, а водночас мати сповільнення наукового і технологічного прогресу, виснаження ресурсів, і як наслідок, спад економіки [22]. Тому тільки всебічний розвиток людини, який забезпечує її довготривале виживання, а не короточасне економічне процвітання, є свідченням прогресу.

Сучасні макроекономічні індикатори базуються на тому, що обсяг виробництва далеко не завжди характеризує добробут суспільства, тому для вимірювання прогресу використовують показники, що певною мірою відображають складники суспільного прогресу. Це зокрема індекс бідності (*Poverty index*); індекс Робіна Гуда або Гувера (*Robin Hood index or Hoover index*); індекс Тейла (*Theil index*); індекс Сьюта (*Suits index*); індекс людської бідності (*Human Poverty Index*); індекс фізичної якості життя (*Physical Quality-of-life Index, PQLI*); індекс гендерного розвитку (*Gender-related Development Index, GDI*); "валове національне щастя" (*Gross National Happiness, GNH*); індекс "щасливої планети" (*Happy Planet Index, HPI*). За останні десятиріччя економісти розробили різні способи інтегрального вимірювання суспільного прогресу, такі як: міра економічного добробуту (*Measure of Economic Welfare, MEW*); "сталій" національний дохід (*Sustainable National Income, SNI*); вимірювач справжніх заощаджень (*Genuine Saving – GS*); "зелений" ВВП (*Green Gross Domestic Product, Green GDP*); індекс стійкого економічного добробуту (*Index of Sustainable Economic Welfare, ISEW*); індикатор справжнього прогресу (*Genuine Progress Indicator, GPI*).

Інтегрований еколого-економічний індикатор на національному макrorівні був би ідеальним інструментом для прийняття рішень. Такий індикатор інформував би, наскільки сталим є розвиток країни, наскільки екологічно зорієнтованою є траєкторія цього розвитку [13].

Аналізуючи індикатори, що вимірюють різні аспекти суспільного добробуту, можна дійти висновку, що найважливішим з них є той, який дає змогу приймати ефективні рішення щодо розвитку всієї соціо-еколого-економічної системи. Це інтегральний

індикатор, що враховує неспівмірні економічні, екологічні та соціальні елементи суспільної діяльності, а також деякі види неринкової діяльності та водночас дає інформацію про справжній прогрес, тобто індикатор справжнього прогресу (*Genuine Progress Indicator – GPI*). GPI уже набув практичного застосування в низці країн світу – у Нідерландах, Франції, Німеччині, Австралії, США та Канаді.

Відомі спроби розроблення універсального індикатора, який характеризував би лісові ресурси країн. Зокрема, для глобального порівняння лісових ресурсів країн в Єльському університеті застосували лісовий індекс (*Forest Index*) як елемент індексу, який оцінює стан довкілля загалом (*Yale Environment Performance Inde*) [28]. Світова комісія з лісів і сталого розвитку запропонувала створення індексу лісового капіталу. Згідно зі задумом, цей індекс мав би компонуватись на підставі кількісного та якісного оцінювання за допомогою системи індикаторів, попередній перелік яких розроблено. На нього покладали надію як на потенційний важіль задіяння фінансових механізмів міжнародної лісової політики. Тобто, на підставі оцінки FCI планували економічно заохочувати країни, які зберігають чи нарощують цей індикатор за рахунок тих, що його зменшують. Однак до практичного втілення цього задуму справа не дійшла.

Набагато результативніше виявилось адаптувати індикатор справжнього прогресу до оцінювання прогресу у лісовому секторі економіки. Незалежні канадські дослідні інститути розробили відповідні методики (побудовані на тій же ідеї, що й GPI, однак є певні відмінності у методиці кожного з інститутів) і застосували їх для оцінки "справжньої вартості лісів" з провінції Нова Шотландія та на основі індикаторів сталості лісів "сумарних економічних вигід і витрат лісового капіталу" в провінції Альберта [10, 39].

Політико-вірні принципи сталого розвитку лісового сектора. Політику часто інтерпретують як державну інтервенцію на національному рівні. У неокласичній економіці довкілля наголос роблять на різноманітних інструментах, які може використовувати держава. Згідно з цією інтерпретацією екологічна політика належить винятково до компетенції міністерства охорони навколишнього середовища. Цей підхід має право на існування, однак він дещо вузько спрямований, оскільки досить складно провести межу між екологічною політикою і пов'язаними з нею інструментами та іншими політиками. Так, аграрна політика є до певної міри водночас й екологічною, та ж саме стосується й політики транспортної. Тобто не лише безпосередньо відповідальні а й інші міністерства також мають вплив на формування екологічної політики.

У статті Р. Костанзи, Г. Дейлі та Дж. Бартоломео "Цілі, порядок денний та політичні рекомендації екологічної економіки", яку можна віднести до класики екологічної економіки, надано пропозиції щодо покращення використання політичних інструментів. Хоч ця стаття вийшла в світ ще у 1991 р., однак запропоновані ідеї продовжують залишатись актуальними й сьогодні, тому наведемо цитату: "Існує необхідність використання широкого кола інструментів, зокрема таких як регулятивні правила та

норми, право власності, дозволи, ринкові дозволи, платежі, субсидії і бони, для забезпечення сталості. Критеріями використання політичних інструментів є: справедливість, ефективність, наукова обґрунтованість, консенсус, ресурсоощадність та екологічна ефективність. Ми повинні ввести регуляторні реформи, щоб сприяти відповідному використанню фінансових, законодавчих та соціальних стимулів. Ми можемо застосувати ринкові стимули, коли це відповідає рішенням щодо алокації. Приймаючи рішення щодо масштабу діяльності, ми мусимо поступатись індивідуальною свободою вибору перед колективним прийняттям демократичного рішення відповідною громадою" [15].

На думку П. Сьодербаума, термін політика екологічної сталості сьогодні більшою мірою відображає сутність державної політики у сфері охорони довкілля, ніж термін екологічна політика [44]. Підходи екологічної економіки до економічної політики зумовлюють потребу її реформування в еколого-економічну політику [18], або ж, якщо виходити з її мети – у політику сталого розвитку.

На підставі аналізу згаданих літературних джерел та власних узагальнень можна виділити такі загальні принципи формування політики сталого розвитку, яка стосується розвитку окремих секторів економіки, лісового сектора зокрема:

застосування незалежних політичних інструментів для досягнення незалежних політичних завдань.

Економічна проблема зазвичай полягає у потребі досягнути цілей, що конфліктують між собою, й з кожною з них ми стикаємося на певному рівні. В еколого-економічній політиці є три основні мети: сталий масштаб, справедливий розподіл і ефективне розміщення. Данський економіст, Нобелівський лауреат Ян Тінберген висловив принцип – для кожної незалежної політичної мети необхідний незалежний політичний інструмент. Оскільки екологічна економіка потребує втілення трьох основних завдань, які є незалежними, але водночас не ізольованими (усі вони – частина єдиної економічної системи), то для досягнення її загальної мети ми повинні використовувати принаймні три базові інструменти;

запобігання. Беручи до уваги непевні (не прогнозовані) наслідки незворотних впливів на довкілля політика повинна діяти на випередження таких небажаних наслідків. Тягар повинен падати на тих, чия діяльність має потенціал до завдання шкоди довкіллю;

відповідальність за прийняті рішення. Доступ до прийняття політичних рішень щодо довкілля та природних ресурсів покладає на творців політики відповідальність за забезпечення екологічної стабільності, економічної ефективності та соціальної справедливості. Оскільки природне біофізичне довкілля є унікальним за своєю сутністю, то політика щодо нього не має права на те, щоби припуститися значних помилок, оскільки наслідки можуть бути катастрофічними для людини і всього живого. Біофізичні обмеження є невизначеними та незворотними в часі, тому ми повинні у політиці брати до уваги екологічно найбезпечніші припущення щодо їхніх граничних запасів чи їхнього дефіциту, враховуючи граничний попит на послуги екосистем та науково обґрунтовані оцінки їхньої місткості;

адекватність потребам вирішення реальних проблем. Політика повинна відштовхуватись від реальних історично складених передумов. Її мета має бути наближеною до проблем реального стану світу і сучасні інституції потрібно трансформувати задля гармонійного поєднання переваг ринкової системи і приватної власності з державною власністю та державним регулюванням;

політика повинна бути гнучкою, здатною адаптуватися до зміни умов. Вплив людини на екосистеми є причиною поглиблення старих та виникнення нових проблем. Екосистеми також значно змінюються впродовж тривалого часу. Завдяки розвитку науки спостерігається усвідомлення людством раніше не усвідомлюваних загроз і, як наслідок, – пропонують нові шляхи вирішення проблем. Економічна система постійно змінюється, тому політика, яка ефективно працює тепер, може бути неефективною в майбутньому. Певна ідеальна з погляду теорії політика не може бути такою на практиці, тому що її запровадження може спричинити непередбачувані зовнішні ефекти. Якщо втілюється в життя певна політика, потрібно вивчати, як вона діятиме в реальному середовищі і як її удосконалити. Процес розроблення і впровадження політичних рішень повинен мати зворотний зв'язок, тобто за наслідками впровадження політики у практику повинна удосконалюватись теорія політики;

субсидіарність. Сфера політотвірних елементів повинна бути відповідною сукупності причини і ефектів проблеми, на вирішення якої спрямована ця політика. Тобто ідея полягає в тому, щоб розподілити проблеми на найменші складники, у межах яких їх може бути вирішено, оскільки вирішити глобальну проблему суто на локальному рівні неможливо;

відповідність масштабові. Політика повинна вирішувати економічні проблеми, виходячи не з принципу економічного зростання, а з погляду традиційних раціональних уявлень про сталість, достатність, справедливість та ефективність. Існують три основні економічні проблеми – розміщення, розподілу та масштабу, вирішення кожної з них є окремим завданням. Проблему масштабу традиційно не визнавали ані економічна теорія, ані політика. Це та мета, для якої ще не створено ефективного політичного інструментарію. Під масштабом економіки розуміють її фізичний масштаб або відносний показник людської присутності в екосистемі. Оскільки із економічним зростанням величина екосистеми залишається сталою, то з часом масштаб економіки щодо екосистеми, яка її в собі містить, неминуче збільшується. Фізичний обмін, що відбувається в межах усієї екологічної системи й економічної підсистеми, становить суть екологічної макроекономіки. Ці потоки розглядають у динаміці. Максимальне значення масштабу обмежується поглинальною здатністю екосистеми. Масштаб має також оптимум – точку, понад яку витрати на подальше зростання більші, ніж можливі вигоди. Наука подає все нові докази того, що ми вже дійшли до межі цього оптимального масштабу. Існування такого оптимального масштабу логічно впливає з бачення економіки як відкритої підсистеми більшої, скінченної і нездатної до зростання екосистеми. Прийняття політичних рішень щодо природних ресурсів та довкілля повинне бути: а) пов'язане інституційним рівнем, який максимізує покращення їхнього стану; б) забезпечує потік інформації між

інституційними рівнями; в) бере до уваги всіх стейкхолдерів та всі форми власності; г) інтерналізує витрати та вигоди;

спрямованість на досягнення належного стану з мінімальними обмеженнями свободи і запобігання на макрорівні. На практиці цей принцип означає потребу вибирати обмеження на макрорівні, щоб досягти мети на мікрорівні. Ринки є ефективними для забезпечення сталості на макрорівні, але самі вони не можуть забезпечити контролю;

алюкація всіх витрат. Усі внутрішні та зовнішні витрати та вигоди, зокрема соціальні та екологічні, як і альтернативні рішення стосовно ресурсів довкілля, повинні бути ідентифіковані та взяті до уваги. За потреби повинно бути здійснене регулювання ринку;

участь громадськості. У формуванні і втіленні рішень стосовно ресурсів і довкілля повинні бути залучені всі стейкхолдери. Їхня інформованість сприяє прийняттю узгоджених і продуманих рішень.

Висновок. Лісова політика – наука, що інтенсивно розвивається, а тому динамічно змінюється і розуміння її сутності. На наш розсуд, запровадження принципів екологічної економіки в теоретичні основи лісової політики і трансформація її в політику сталого розвитку лісового сектора зробить її більш комплексною і багатовимірною, адекватною її новій ролі в умовах розвитку комерційних ринків екологічних послуг лісів, зростання вагомості їхніх соціальних функцій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андреева В.А. Эколого-ориентированный организационно-экономический механизм реформирования собственности на лесные ресурсы : Методы решения экологических проблем / под ред. д-ра экон. наук, проф. Л.Г. Мельника – Сумы : ИТД "Университетская книга", 2001. – С. 176-184.
2. Дейлі Г. Поза зростанням. Економічна теорія сталого розвитку : пер. з англ. Інститут сталого розвитку. – К. : Вид-во Інтелсфера, 2000. – 312 с.
3. Мішенін Є.В. Еколого-економічні передумови трансформації власності на ліси // Научные труды Донецкого НТУ. Сер.: Економіческія. – Донецк : Изд-во Донецкого НТУ. – 2004. – Вып. 69. – С. 131- 136.
4. Петров А.П. Экономические и правовые основы национальной лесной политики // Лесное хозяйство. – 1997. – № 2. – С. 6-8.
5. Петров В.Н. Цели и задачи лесной политики // Лесной журнал. – 1998. – № 2-3. – С. 172-177.
6. Снякевич І.М. Лісова політика. – Львів : Вид-во ІЗМН. – 2004. – 305 с.
7. Туниця Ю.Ю. Еко-економіка і ринок: подолання суперечностей. – К. : Вид-во "Знання", 2006. – 314 с.
8. Туниця Ю.Ю. Лісознавчі витоки еколого-економічного вчення: індуктивний підхід // Наукові праці Лісівничої академії наук України : зб. наук. праць. – Львів : Вид-во УкрДНУ, – 2002. – С. 8-14.
9. Шевчук В.О. Українська наукова школа фізичної економії: світовий вимір та цивілізаційна перспектива. [Електрон. ресурс]. – Доступний з: http://www.rudenkomd.narod.ru/Shevchuk_stattia.htm.
10. Anielski, Mark. 2001. "GPI: Sustainability Trends 2000, Alberta" in Bringing Business on Board: Sustainable Development and the B-School Curriculum ed. Peter N. Nemetz. Volumes 27-29, 1999-2001. The University of British Columbia, Vancouver: JBA Press. – PP. 595-614.
11. Anderson, V. Turning economics inside out, International Journal of Green Economics, Inderscience Publishers, 2006. – Vol. 1, Nos. 1-2. – PP.11-23.
12. Boulding K. The economics of the coming spaceship Earth. In Environmental Quality in a Growing Economy, ed. H. Jarett. – PP. 3-14. Baltimore: Johns Hopkins Univ. Press, 1966.
13. Bobylev S. Economic evaluation of environmental goods 5th International Conference on Ethics and Environmental Policies "Business Styles and Sustainable Development", Kyiv, April 2-6, 2003.
14. Georgescu-Roegen N. The Entropy Law and the Economic Process. Cambridge, MA: Harvard Univ. Press, 1971.
15. Costanza R. Goals, Agenda and Policy Recommendations for Ecological Economics / R. Costanza, H.E. Daly, J.A. Bartholomew // Ecological Economics: the science and management of sustainability / edited by Robert Costanza. – New York, Columbia University Press. – 1991. – PP. 1-21.
16. Cabbage F. Forest Resources Issues and Policies: a Framework for Analysis / F. Cabbage, D. Brooks // Renewable Resources Journal 9 (3), 1991. – P. – 17- 25.
17. Daly H.E. 1968. On Economics as a Life Science, Journal of Political Economy 76:392- 406.
18. Daly H.E. Ecological Economics: Principles and Applications / H.E. Daly, J. Farley. – Island Press, 2003. – 428 p.
19. Essmann H. Eine offensive Raumpolitik ist notwendig und möglich! Erläutert am Konflikt Kiessabbau contra Walderhaltung am südlichen Oberrhein. Centralblatt für das gesamte Forstwesen 101 (1984). – P. 1-24.
20. Ellefson P.V. Forest resources policy: process, participants, and programs. – McGraw-Hill, Inc., 1992. – PP. 15-16.
21. Endres Ma. Handbuch der Forstpolitik mit besonderer Berücksichtigung der Gesetzgebung und Statistik. – Berlin, Verlag von Julius Springer, 1905.
22. Endres M. Handbuch der Forstpolitik mit besonderer Berücksichtigung der Gesetzgebung und Statistik. – Berlin, Verlag von Julius Springer, Zweite, Neubearbeitete Auflage, 1922.
23. Forestry policy in Europe. – FAO Forestry Department, 1988. – 283 p.
24. Gane M. Forest strategy. Strategic Management and Sustainable Development for the Forest Sector. – Dordrecht: Springer, 2007. – 414 p.
25. Glück, P. Changes in the Governance of Forest Resources / Glück, P., Rayner, J., Cashore, B. // Mery, G., Alfaro, R., Kanninen, M., Loboviko, M. (Eds.): Forest in the Global Balance – Changing Paradigms. IUFRO World Series Vol. 17, Helsinki, 2005. – P. 51-74.
26. Grayson A.J. Private Forestry policy in Western Europe. – CAB International, 1993. – 329 p.
27. Husch, B. Guidelines for forest policy formulation. FAO: Rome Italy. Johnston D.R., 1987.
28. Irland L. Global Forest Comparisons: Developing a Forest Index for the Yale Environmental Performance Index / L. Irland, T. Potter // Building insights of managerial economics and accounting towards sustainable forest management: Proceedings of the IUFRO unit 4.05.00 international symposium. May 17-19, 2007, Lviv, Ukraine / Edited by L. Zahvoyska, H. Jubbil, S. Kant, L. Maksymiv. UNFU Press, Kamula, Lviv, Ukraine. – P. 45-46.
29. Köpf, E.U.: Der Forstbetrieb als Instrument der Forstpolitik. Schutz und Pflege des Waldes zur optimalen Erfüllung menschlicher Leistungserwartungen. Als Habilitationsschrift eingereicht bei der Fakultät für Bau-, Wasser- und Forstwesen der Technische Universität Dresden im August 1991.
30. Köpf, E.U.: Socio-Economic Considerations in Changes to Forest Management Practices. – International Forestry Seminar "Exploring Multiple Use and Ecosystem Management: From Policy to Operational Practices. FAO/ECE / ILO Proceedings, British Columbia, Canada; September 9-15, 1995. – PP. 141-148.
31. Krott M. Forest policy analysis. – Dordrecht: Springer, 2005. – 323 p.
32. National Forest Policies in Europe / FAO Forestry and Forest products Studies. N 8, Rome, Italy, 1953. – PP. 14-16.
33. Lawson, T. 2007. An orientation for green economics?, International Journal of Green Economics. – Vol. 1, Nos. 3/4, 2007.
34. LaRouche, H.L. Vernadsky and Dirichlet's Principle Executive Intelligence Review. June 3, 2005.

35. **LaRouche H.L.** 2001. The Economics of the Noösphere. EIR News Services, Inc: 348.

36. **LaRouche H.L.** 2005. The Earth's Next Fifty Years. Published by the author: 332.

37. **Nascimento, José Rente.** Forest Vocation Lands and Forest Policy: When Simpler is.

38. **Better.** RUR-05-03. Washington, D.C.: Inter-American Development Bank, 2005.

39. **Ottitsch A., Tikkanen I., Riera P.** (editors). Financial instruments of forest policy // EFI Proceedings. – 2002. – № 42. – 218 p. Ottitsch, A., Tikkanen, I. & Riera, P. (eds.). Financial instruments of forest policy. Proceedings of the International Conference 17-20 June 2001 Rovaniemi, Finland. 2002. EFI Proceedings 42, 2002. – 218 p.

40. **Pannozzo L., R. Colman, N. Ayer, T. Charles, C. Burbidge, D. Sawyer, S. Stiebert, A. Savelson, C. Dodds.** (2009). The 2008 Nova Scotia GPI Accounts; Indicators of Genuine Progress. GPI Atlantic. Halifax, Nova Scotia. [Електрон. ресурс]. – Доступний з: <http://www.gpiatlantic.org/pdf/integrated/gpi2008.pdf>

41. **Reardon, J.** 2007. Green economics setting the scene, a critique, International Journal of Green Economics. – Vol. 1, Nos. 3-4.

42. **Riihinen, P. & Järveläinen, V.,P.** Introduction to forest policy analysis. – Silva Carelica 47. – 2005. – 84 p.

43. **Schmithusen F.** Understanding cross – sectoral policy impacts: policy and legal aspects. – Zurich: Working Papers International Series 03/3, 2003. – 48 p.

44. **Sterner T.** Policy instruments for environmental and natural resource management. – Resources for the future, Inc., 2003. – 504 p.

45. **Söderbaum P.** 2000. Ecological Economics. A Political Economics Approach to a Environment and Development. Earthscan, London, 152 p.

46. **Talberth J., Cobb C., Slattery N.** The Genuine Progress Indicator 2006. Executive Summary. [Електрон. ресурс]. – Доступний з: <http://www.redefiningprogress.org>

47. **Tikkanen, I.** Effects of public forest policy in Finland. An econometric approach to empirical policy analysis // Järveläinen, V. – P. (ed.). Effectiveness of forest policy on small woodlands. – Silva Fennica – 1981. – № 15 (1). – P. 38-64.

48. **Tinbergen, Jan.** The Theory of Economic Policy. – Amsterdam: North Holland Publishing, 1952. – 78 p.

49. **Volz K.-R.** Waldnutzungskonzepte und ihre forstpolitische Bewertung // Forstwissenschaftliches Centralblatt. – 1997. – № 116. – P. 291-300.

50. **Warrel A.C.** Principles of Forest Policy. – McGraw-Hill book company, New York, 1970.

51. **Weber H.** Forstpolitik. – Berlin, Verlag Von Paul Parey, 1926.

52. **Weber N.** Current Issues of German Forest Policy // Науковий вісник УкрДІТУ : зб. наук.-техн. праць. – Львів : Вид-во УкрДІТУ. – 2002. – Вип. 12.4. – С. 272-278.

53. **Weis G.** Evaluation of policy instruments for protective forest management in Austria / Forest policy and Economics 1 (2000). – PP. 243-255.

54. **Welford, R.** 2007. Corporate social responsibility and Buddhist economics', International Journal of Green Economics, Inderscience. – Vol. 1, Nos. 3-4.

55. **Worrell A.C.** Principles of forest policy. – McGraw-Hill, Inc., 1970. – 243 p.

56. **Zhang D.** Market, policy incentives, and development of forest plantation resources in the United States. Report for FAO Asia-Pacific Forestry Commission, September 17, 2002. Forest Policy Center, School of Forestry and Wildlife Sciences, Auburn University, Auburn, Alabama, 2002. – 158 p.

57. **Transdisciplinary** methodological basics and sustainable development policy principles for forest sector.

I. P. Soloviy

TRANSDISCIPLINARY METHODOLOGICAL BASICS AND SUSTAINABLE DEVELOPMENT POLICY PRINCIPLES FOR A FOREST SECTOR

The evolution of forest policy as a science (theoretical aspect) and as practice (applied approach), and tendencies of its transformation in response on the range of societal challenges have been discussed in the paper. The ways of ecological economics transdisciplinary approaches application to forest policy theory development discussed. Finally the policy principles towards forest sector sustainability achieving proposed.

